

FRONT-LINE

Vanesa Matajč

Moški, ženska in potres

Jani Virk: 1895, POTRES: kronika nenadejane ljubezni

Založba Mihelač, Ljubljana 1995

Vsa doslejšnja Virkova prozna dela (kratkoprozna zbirka *Preskok*, 1987, roman *Rahela*, 1989, novelistični zbirki *Vrata in druge zgodbe*, 1991, ter *Moški nad prepadom*, 1994) v središče svojega fikcionalnega sveta postavljajo begajoč, negotov, s tesnobo prežet hrepenenjski subjekt, melanholičnega moškega. Poleg varirajočih situacij, v katere je ta tip junaka postavljen, se – in sicer šele v zadnji novelistični zbirki – spremeni le pripovedna optika, saj postane tretjeosebna.

Ta pripovedovalčeva distanca do zgodbe se z avktorialnostjo še poveča v novem romanu *Potres*. K temu je verjetno pripomogla tudi njegova "kronikalna" orientacija. Vendar ta kronikalnost ne obnavlja tradicionalnih vzorcev: za širšo romaneskno javnost, za Ljubljano usodni dogodki, ki naj bi bili po pravilu vredni analističnih zapisov, začnejo znotraj romana učinkovati in se osmišljati šele v okviru zasebnosti dveh protagonistov, o njih pa izvemo šele iz poudarjeno subjektivnih zaznav in doživljanj enega ali drugega junaka, ki jih sporoča vsevedni pripovedovalec. Potres, ki ga junaka preživljata, ni samo tisti znameniti ljubljanski potres iz daljnega leta 1895, ampak v romanu pridobiva tudi zasebni, seveda metaforični pomen; morda je kataklizmičnost potresa le zunanje poudarjanje usodnosti ljubezenskega srečanja: ta konkretni pojav je namreč naključna kronološka paralela duševnemu pretresu, ki ga sproži

dramatični erotični doživljaj, iz tega pa se razvije ljubezensko razmerje in vsaj pri enem izmed protagonistov, pri moškem, povsem nenadoma oblikuje nekako novo, drugačno dožemanje sveta. Dvojno osebna "kronika nenadejane ljubezni" torej pretehta kroniko mesta, ki jo posredujejo večinoma le orisi družabnega ozračja, v zgodbo vtikani drobci časni-karskih poročil in zlasti prizori množične popotresne histerije.

Prvi dve poglavji vsako zase in medias res orišeta faliranega trnovskega študenta, neutešljivega ženskarja, sicer zaročenca ugledne meščanske hčere, Ivana Lapajneteta ter temperamentno milansko aristokratsko krasotico Mario de Majo. Iz retrospektiv, ki se vpletajo v dogajanje njune romaneskne sedanjosti, postane razvidna njuna skupna psihološka značilnost: izjemnost glede na okolico. Okolica, ki je v Lapajnetovem, ljubljanskem primeru otopel, banalen, hipokritski, celo primitiven meščanski ali malomeščanski živelj in v Marijinem primeru podoben, le da bolj rafiniran aristokratski svet, je v svoji konvencionalnosti za oba protagonista (in za bralca) groteskna, nagnusna, prazna ali vsaj blago komična. Za spleenom bolehajoči Lapajne in temperamentna de Majo se konvencijam okolice ne moreta ali nočeta podrediti. In kot je očitno značilno za vse (enako strukturirane) Virkove protagoniste, Lapajne tudi ne ve, kako naj bi se dvignil nad to dušече (malo)meščansko povprečje; v nekakšni izgubljenosti pretežno melanholičen blodi po svetu, kakršnega pozna, ne da bi se trudil za iskanje samoosmislitve. Njegov občutek vseenosti, brezpomenskosti refleksije o smislu je alternativen: "Če ni Boga, tudi mene ni," in v srhljivem preblisku zavesti o neskončni praznini "ni vedel, kaj naj počne s tem spoznanjem". (23) Enolični tok njegove eksistencialne nezadoščenosti prekinjajo - ne pa ukinjajo - čisto nagonske potrebe, ki jih sprošča v množici ženskih teles; do "svojih" žensk, ki bi utegnile za koga drugega vendarle biti psihofizične celote, razen nagonskega nima nobenega drugega odnosa, saj so vendar del mučnega, neznosno izpraznjenega okolja. Lapajnetova zbežanost, zdolgočasenost in nezadoščenost je sicer nerešljiva in kot taka neznosno tesnobna, vendar sam ni tip človeka, ki bi iz občutja gnusa poiskal radikalen izhod, samomor. Nasprotno: vanj boleče buta zavest o (mogoči) smrti kot popolnem izginotju sebe, nič, popolni praznini. Posledica je fizična oziroma psihosomatska bolečina,

naval hipohondrije kot indica sle po življenju – četudi tako ostudnem in nesmiselnem, kakršno pač je. Tako se začarani krog eksistencialistične groze in gnusa sklene.

V nasprotju z Ivanom je Maria mnogo manj problematična (oziroma manj problematizirana). Čeprav je njeni zgodbi odmerjena enaka pozornost kot Lapajnetovi, in kljub občasnim napadom tesnobe, ki jo za trenutek pograbi, je njeno doživljanje sebe in sveta opisano predvsem kot impulzivno, spontano, rahlo pustolovsko predrzno, vse v ostrih, močnih čustvih brez razglabljanja ... in pravzaprav docela skladno z njeno osebo (čeprav ne skladno z okolico). Pretresi, ki jih doživlja, so kvečjemu posledica (trenutno) neuresničljive strasti do nečesa ali nekoga. Maria, kot kaže, torej ni hrepenenjski subjekt – po terminologiji T. Hribarja bi šlo pri njej prej za koprnenje – niti je ne vznemirjajo metafizična vprašanja. To seveda ne pomeni, da je v središču pisateljeve pozornosti znova en sam junak, moški, res pa je, da je Lapajne kot romaneskni lik najbrž globlje in bolj rafinirano tematiziran. Hote ali nehote junakinja tudi tu igra predvsem vlogo idealne ženske, mogočega izganjalca groze zgolj nič, kakršno jo naposled uzre hrepenenjski (moški) subjekt.

Do sem je *Potres* verodostojno tematsko nadaljevanje Virkovega doslejšnjega opusa. Vendar je nadaljnji razvoj te konstelacije v novem romanu drugačen: ženska tokrat ne nastopi kot trenutek, preblisk, morda celo zgolj privid izpolnitve nedoločnega in neizpolnljivega hrepenenjskega iskanja; po nenadnem in naključnem "večernem srečanju na polju" se v nadaljnjem poteku dogodkov izkaže, da to srečanje v vsej svoji usodnosti ni bilo tudi poslednje in da je torej med žensko in moškim vzpostavilo zavezujoče razmerje, v katerem se subjektovo iščoče hrepenenje sklene; spremeni se v koprnenjsko, jasno strast do ženske, ki postane odrešiteljica in (trajna?) harmonična osmišljevalka nadaljnjega junakovega življenja. Melanholični, pesimistično obarvani Lapajnetov spleen nadomesti utemeljena življenjska sila, srečanje z žensko napove junakovo spravo z življenjem in izbriše iz njegove zavesti takšno ali drugačno spogledovanje s smrtjo, ljubezen naposled postane razvidna metafizična idealiteta (ob drugem srečanju z Mario se nad Ivanom dvigne podoba ženske "kot Bog, ko je ustvarjal svet" (123) in kasneje razmišlja: "... čez

nekaj milijonov let bo ena sama praznina in ljudi že zdavnaj ne bo več. Vse bo pozabljeno, po neskončnih praznih prostorih bodo neslišno plavali le drobci velikih in majhnih ljubezni, mehko in nevidno, kot duše, preden se spustijo v telo." (141) Gre morda za hipno iluzijo? Zdi se, da je bila ena od tematskih poant doslejšnjega Virkovega pisanja to, kar v *Potresu* izreče Maria de Majo: "Srečni smo lahko le v iluziji in mogoče jo zato tudi neprestano iščemo, čeprav v njej izgubljam sebe, izpuhtimo, izginemo. Kaže, da si prav to želimo." (101) Četudi je ta (v Virkovem opusu na nov način nastopajoča) ljubezen iluzorna, sklep romana takih pomislekov ne nakaže.

Zgornja analiza se je omejila na razmišljanje o obeh romaneskni junakih in je morala zato pustiti ob strani pisane in vsestranske fragmentarne upodobitve ljubljanskega družabnega življenja in mestne atmosfere, ki se osmišljujejo z nevsiljivim načinom vpletanja v zgodbo domačina in tujke. Tudi zaradi teh številnih – ne vselej zgolj scenerijskih – drobcev je Virkov *Potres* zelo berljiv. Po kompozicijski pretehtanosti je primerljiv z romanom *Rahela*, le da verističnega toka pripovedi tokrat ne prekinjajo metafizijski vložki in fantastične izpeljave situacij. Namesto njih, skladno s "kronikalnostjo" nastopi umetniško modificirana dokumentarčnost. Tokrat odsotno pripovedovalčevo refleksijo uspešno zamenjuje pomenljivost samega zgodbenega dogajanja. Dodatno psihologizacijo obeh junakov, pa tudi občasne poetične učinke sooblikujejo podobe prividov in sanj, iz katerih se določeni motivi (konj, vedeževalkino videnje kataklizme, izginula plesalka, medaljon) razrastejo v skrivnostne napovedi usodnega dogodka ter naključju prepuščene zgodbe obeh protagonistov.

V tej skladno uglašeni romaneskni izpeljavi se bralec sicer utegne zdrzniti ob rahlo disonančnem učinku zadnjih treh stavkov romana, ki so najbrž celo glede na Marijin vulkanski temperament nekoliko prepatetični in podobno patetične, morda nekoliko popreproščeno črno-bele, zgolj ljubezen ali bes izpovedujoče stavke najdemo še na nekaterih drugih mestih junakinjine želje po moškem. Vendar je v celotnem romanu takih mest zanemarljivo malo in nikakor ne morejo spotikati bralskega užitka ob *Potresu*.